
RUBRIEK STRAFUITVOERING EN JUSTITIËLE HULPVERLENING

De hiernavolgende bijdragen gaan over de betekenis van culturele diversiteit voor hulpverlening en adviesverstrekking in een justitiële context. Beide teksten kwamen hoofdzakelijk tot stand vanuit praktijkervaringen. Kastit en Van Nuffel werken, tegen de achtergrond van het sociaal constructionisme, een aantal reflecties uit rond de werking van de psychosociale dienst van de gevangenis. Cornelis gaat na hoe, vanuit een herstelgerichte visie op criminaliteit, het forensisch welzijnswerk binnen een Centrum voor Algemeen Welzijnswerk het perspectief van 'de andere' kan integreren.

DE PSYCHOSOCIALE DIENST, OOK EXPERT IN CULTUUR?

A werd tot 4 jaar gevangenis veroordeeld omwille van een gewelddadige overval. Tijdens de hold-up wordt zijn 'ongemaskerd' gezicht gefilmd door een bewakingscamera. Bij een eerste verhoor bekend hij. Nadat A in de gevangenis van zijn vader bezoek heeft ontvangen, trekt hij zijn verklaring in.

B werd geïnterneerd o.w.v. brandstichting. Hij kan zich van het gebeuren niets meer herinneren, maar verklaart wel bezeten te zijn geweest door een boze geest. Hij vermoedt ook dat zijn echtgenote de dagen voor de brand vergif in zijn eten heeft gemengd. Nu hij elke avond een beetje zout onder zijn hoofdkussen legt, zegt hij beschermd te zijn tegen verder kwaad.

Binnen de penitentiaire sector verstrekt de psychosociale dienst o.a. adviezen in het kader van VI en voor de Commissies ter Bescherming van de Maatschappij. Aan de hand van deze twee 'reële' voorbeelden proberen we een aantal reflecties mee te geven die de psychosociale dienst in deze rol en in het werken met gedetineerden met een andere culturele achtergrond kan helpen. Deze bijdrage heeft geen wetenschappelijke ambities, maar is ontstaan uit de praktijkervaring van de opstellers, hun specifieke

ke opleiding en achtergrond, vragen die opborrelden tijdens workshops, inter- en supervisies en aanmoedigingen door het Centrale Bestuur vanuit, en het weze gezegd, hun engagement. We wensen verder te benadrukken dat we ons in dit stuk enkel richten op aspecten van de mediterrane cultuur.

Dit artikel werd geschreven vanuit een sociaal constructionistisch perspectief. In deze theorie wordt er geponeerd dat we geen aanspraak kunnen maken op objectieve kennis van de werkelijkheid daar alle werkelijkheid sociaal geconstrueerd wordt (Burr, 2003). Onderzoek heeft inderdaad aangetoond dat psychische stoornissen niet los kunnen gezien worden van sociale relaties en culturele interpretaties (Heezen, 1987; in Lamers, 1987). We mogen daarom niet aannemen dat onze, westerse manier van begrijpen noodzakelijk beter is of dichter bij de waarheid staat, zeker niet wanneer we te maken hebben met cliënten met een andere culturele achtergrond. In tegenstelling tot de pogingen van de "westerse" psychiatrie om wetenschappelijk, objectief, universeel en evidence-based te zijn, sluit de transculturele psychiatrie beter aan bij het sociaal constructionisme. De transculturele psychiatrie is relativistisch, beziet en behandelt het individu nadrukkelijk tegen de achtergrond van zijn cultuur en houdt rekening met de waarden van die specifieke cultuur.

In wat volgt trachten we deze theoretische achtergrond duidelijk te maken aan de hand van bovenstaande voorbeelden.

Culturele interesse

Het sociaal constructionisme vertrekt van een 'critical stance towards taken-for-granted knowledge' (Burr, 1995). Concreet betekent dit dat de expert zich hoedt voor voorbarige interpretaties van vastgestelde fenomenen. Zeker in een ontmoeting waar cultuurverschillen een rol spelen, moet hij zich hiervan bewust zijn. In het advies poogt de PSD-expert o.a. tot een zo adequaat mogelijke weergave en interpretatie van het verhaal van de gedetineerde/geïnterneerde te komen. Dit zal hem in staat stellen een goed onderbouwd advies te formuleren.

In het eerste voorbeeld lijkt het dat A door zijn houding vooral zichzelf straft, m.n. hij dreigt door zijn ontkenning langer in de gevangenis te blijven. De kans dat A bij confrontatie met zijn tegenstrijdige verklaringen van mening verandert, is erg klein wat tot een moeilijke samenwerking en wederzijdse frustraties kan leiden. Zonder meteen tot een cultuureigen interpretatie van A's gedrag te komen, stelt een kritische houding ten aanzien van onze eigen interpretaties van deze situatie ons in staat naar de betekenis achter de ontkenning van A te zoeken.

Voorbeeld twee is in deze duidelijker. De 'multiple-choice' interpretaties liggen voor het grijpen: schizofrenie, paranoïa, psychose, psychopathie. De geloofwaardigheid van het verhaal wordt in twijfel getrokken en de kans dat de samenwerking stopt, is groot. B voelt zich niet au serieux genomen. Met een minimum aan culturele interesse kunnen we proberen om de betekenis van de houding van B beter te begrijpen.

Kritisch zijn ten aanzien van de eigen cultuur en diens interpretaties gaat vaak hand in hand met een interesse voor de cultuur van de persoon tegenover je. In de literatuur heeft men het over cultuurrelativisme (Gailly, 2001).

Het omgaan met bijvoorbeeld bovenstaande situaties vereist volgens ons aldus een cultuurrelativistische houding. Hierbij is men zich bewust van de eigen culturele achtergrond en de mogelijke ethnocentrische aspecten daarin. Een cultuurrelativistisch standpunt gaat er verder volgens Gailly vanuit dat alle kennis relatief is en dat men geen waardeoordeel mag toekennen aan verschillende soorten van kennis. Hierbij is de achterliggende gedachte dat gebruiken van de ene cultuur nooit beter, slechter of juist kunnen worden bestempeld dan die van een andere.

Deze interesse en belangstelling voor de cultuur van de cliënt tegenover je heeft ook een schaduwwijde. Balli waarschuwde in haar onderzoek al voor het gevaar voor culturalisatie (Balli, 1997). Ze geeft aan dat het niet denkbeeldig is dat door een overmatige nadruk op de allochtone cultuur, de cultuur gehanteerd wordt als een alles omvat-

tende verklaring en daarmee gereduceerd wordt tot een nietszeggend label. Toegepast op bovenstaande voorbeelden is het evenmin passend om het gedrag van zowel A als B onder de culturele mantel der liefde toe te dekken. Hierdoor worden intermenselijke en andere niet-culturele belemmeringen bij communicatie verwaarloosd.

De expert met een oprechte interesse in anderen cultuur en achtergrond zal op één of andere manier op zoek gaan naar deze kennis. Dit brengt ons bij het volgende.

Culturele kennis

In Vlaanderen is nauwelijks onderzoek verricht waarin mensen met een andere culturele achtergrond bevraagd worden over hun beleving van de hulpverlening. Kastit ging in haar onderzoek na hoe allochtone vrouwen de Vlaamse psychiatrische hulpverlening beleven. Zij komt tot de vaststelling dat een positieve beleving van de hulpverlening voornamelijk tot stand wordt gebracht door het tonen van begrip voor of enige kennis over de cultuur van deze vrouwen (Kastit, 2006). Dit betekent niet dat hulpverleners cultuurverschillen ontkennen. Wel blijkt uit de praktijk dat zij deze meestal enkel in de fase van de gegevensverzameling toelaten. Later, in het eigenlijke hulpverleningsproces, lijkt cultuur minder duidelijk aanwezig en worden cultuurverschillen gepseudologiseerd of gemedicaliseerd (Janssens, 2005). Zo worden bijvoorbeeld culturele achtergrond en mogelijk cultuurgereleerde oorzaken van problemen uitgebreid "genoteerd" tijdens de kennismakingsfase waarna deze informatie in het verder contact vergeten of niet bekeken wordt binnen gehanteerde verklaringsmodellen.

We bekijken opnieuw het voorbeeld van A. In Mediterrane culturen vormen individuen een onlosmakelijk deel van hun groep en is de familie de belangrijkste entiteit van groepsverbondenheid. Het delinquent gedrag en de detentie van A hebben met andere woorden een immense impact op de reputatie van zijn familie en hun sociale positie binnen de gemeenschap. Ondanks de cameraherkenning en zijn bekende-

nis, ontkent A, nadat zijn vader hem in de gevangenis heeft bezocht, de feiten en dit zowel tegenover zijn vader als ten aanzien van de onderzoekers. Hij beseft dat dit zijn straf zal verzwaren en zijn kans op een voorwaardelijke invrijheidsstelling zal hypothekeren. Voor A is dit nochtans een 'juiste' houding. Enerzijds beschermt het de familie van gezichtsverlies binnen de gemeenschap en kan ze ervan blijven deel uitmaken ("Het is een vergissing, iemand anders pleegde de feiten, ..."), anderzijds voorkomt hij op die manier dat zijn familie zich van hem zal afkeren. Het langere gevangenisverblijf weegt niet op tegenover het behoud van de familiale eer.

De situatie in voorbeeld twee vergt een andere interpretatie. Ali Aouattah geeft een beschrijving van traditionele verklaringsgronden voor psychische klachten in Marokko (Aouattah, 1993). Deze situeren zich op het domein van demonen (*junun*), magische handelingen die ziekmakend zijn (vb. uitspreken van bezweringen, vergiftigd voedsel, ...) en het boze oog. Dit laatste houdt het geloof in dat anderen iemand schade kunnen berokkenen door hen 'het slechte' toe te wensen of het geloof dat psychosomatische klachten ontstaan door onrein bloed dat door het lichaam stroomt.

De klassieke behandelingsmethoden kunnen in deze zijn: een geestelijke bepaalde handelingen laten uitvoeren, het dragen van amuletten met koranverzen, recepten aangeboden door kruidenverkopers, rituelen om slechte geesten te verdrijven ('het zout' in bovenstaand voorbeeld), consultatie van helderzienden of het vereren van personen aan wie een grote genezende kracht wordt toegeschreven. Culturele kennis betekent in dit geval dat er aan de gedetineerde gecommuniceerd wordt dat men weet heeft van deze interpretaties. Op deze manier toont men ook begrip voor het verhaal van de betrokkene. Het behoedt de expert voor voorbarige conclusies, het geeft de gedetineerde het gevoel au sérieux genomen te worden en het bevordert de relatie die beide onderhouden. De expert plaats het verhaal in een juistere context en komt tot een deskundiger advies.

De nood aan culturele kennis blijkt verder uit een onderzoek naar de moeilijkheden die de medewerkers van de psychosociale dienst in de gevangenis van Antwerpen ervaren bij het uitvoeren van hun opdrachten in het werken met gedetineerden en geïnterneerden met een andere culturele achtergrond. Kastit concludeert dat gebrek aan kennis van de specifieke cultuur een barrière kan zijn in het werken met gedetineerden met een andere culturele achtergrond. De psychosociale dienst ervaart het als een knelpunt dat ze onvoldoende achtergrond en/of kennis heeft over bepaalde culturen. De experts geven aan dat gedetineerden met een andere culturele achtergrond soms andere visies op bepaalde problemen hebben, die niet stroken met de 'westerse' visie. Tot slot benadrukt de psychosociale dienst het belang van het zoeken naar relevante informatie achter bijvoorbeeld ontkenningen, externalisaties, 'cultuurgebonden begrippen' en andere visies (Kastit, 2008.) We kunnen hieruit concluderen dat er bij de psychosociale dienst een behoefte bestaat om antwoorden te krijgen op cultuurgebonden knelpunten.

Besluit

Expertise houdt meer in dan advies. In het werken met gedetineerden/geïnterneerden met een andere culturele achtergrond, pleiten we ervoor dat deze expert, in zijn poging wetenschappelijk te zijn, het aspect cultuur niet uit het oog verliest. Dit biedt een meerwaarde aan zijn advies. Een eerste stap daarin is het relativeren van eigen opvattingen door een kritische houding aan te nemen tegenover de eigen cultuur. Door zich niet blind te staren op de eigen visie is er ruimte voor andere visies. De volgende stap brengt ons nog dichter bij onze gesprekspartner. Op zoek gaan naar cultureel relevante kennis achter andermans beleving en zelfs meegaan in diens verklaringsmodellen om zo te komen tot een gefundeerd en niet éénzijdig advies. In het verleden organiseerde de centrale psychosociale dienst studiedagen en workshops over het werken met gedetineerden met een andere culturele herkomst. Hiernaast pleiten we ervoor om via interventie en supervisie over de verschillende gevangenen heen de hierin opgedane kennis

te blijven actualiseren en in concrete dossiers te toetsen.

Iman Kastit
Johan Van Nuffel*

Referenties

- Aouattah, A. (1993). *Ethnopsychiatrie maghrébienne: représentations et thérapies traditionnelles de la maladie mentale au Maroc*. Paris : L'Harmattan.
- Balli, S. (1997). *Kleurrijk maatwerk binnen centra geestelijke gezondheidszorg? Een exploratief onderzoek naar lacunes en belemmeringen in centra geestelijke gezondheidszorg t.a.v. psychosociale hulpverlening aan migranten in regio Antwerpen*. Brussel: VUB.
- Burr, V. (1995). *An introduction to social constructionism*. Hove: Routledge.
- Burr, V. (2003). *Social constructionism*. Hove: Routledge.
- Gailly, A. (2001). *Ontmoeting met de cultureel andere*. Brussel: Cultuur en Migratie v.z.w.
- Janssens, A., Lodewyckx, I., Timmerman, C. & Ysabee, P. (2005). *Allochtone en autochtone jongeren met psychische problemen en gedragsproblemen: verschillende trajecten naar de hulpverlening*. Antwerpen, Hasselt: Universiteit Antwerpen, Universiteit Hasselt: Steunpunt Gelijkekansenbeleid.
- Kastit, I. (2006). *Een kwalitatief onderzoek naar de beleving van de Vlaamse psychiatrische hulpverlening door allochtone Marokkaanse vrouwen*. Brussel: VUB.
- Kastit, I. (2008). *Psychosociale Diversiteit*. Antwerpen: FOD Justitie: Gevangenis Antwerpen.
- Lamers, P.A.Q.M. (1987). *Hulpverlening aan migranten: de confrontatie van culturen in de geestelijke gezondheidszorg*. Alphen aan den Rijn/Brussel: Samsom Stafleu.

OMGAAN MET DIVERSITEIT IN DE CONTEXT VAN HERSTELGERICHT FORENSISCH WELZIJNSWERK

In deze bijdrage staan we stil bij de vraag hoe de hulpverlener in het herstelgericht forensisch

* Iman Kastit en Johan Van Nuffel zijn beiden als psycholoog verbonden aan de Psychosociale Dienst van de gevangenis te Antwerpen.

welzijnswerk zich kan afstemmen op de hedendaagse samenleving, met haar toenemende complexiteit en diversiteit. We erkennen de verantwoordelijkheid van de sector en van het beleid in deze discussie, maar gaan er binnen het bestek van het artikel niet dieper op in.

Een herstelgerichte benadering van criminaliteit

Criminaliteit speelt zich af in een spanningsveld tussen slachtoffer, dader en samenleving. Een misdrijf *creëert* een verstoorde relatie tussen de dader en het slachtoffer, maar ook de na(ast)bestaanden van beiden – familie, vrienden, collega's, kennissen – en de samenleving in haar geheel lijden eronder. Anderzijds kan een misdrijf ook *ontstaan uit* een verstoorde relatie tussen de drie 'polen' (Van Garsse & Peters, 2002:507; Werken aan Verbinding, 2006:2). Binnen de contouren van dit spanningsveld wordt sinds een tweetal decennia steeds vaker gewerkt vanuit een herstelrechtelijk model, als alternatief of aanvulling op de klassieke, retributieve benadering van criminaliteit. Hierbij staat probleemoplossing centraal. De actieve betrokkenheid en de directe participatie van het slachtoffer, de dader en de informele en mogelijk ook institutionele omgeving, vormen kernelementen. Vanaf de jaren 1990 worden herstel als doelstelling en bemiddeling als methode geleidelijk aan geïntegreerd in de gerechtelijke aanpak van criminaliteit (Aertsen, 2002:18; Van Garsse & Peters, 2002:510-512; Van Garsse, 2004).

Het forensisch welzijnswerk¹ sluit zich aan bij deze evolutie. Het herstelgericht perspectief ligt in het verlengde van de missie van het welzijnswerk, nl. mensen ondersteunen in het (opnieuw) zoeken naar verbinding met zichzelf, met hun directe omgeving en met de ruimere samenleving. Verbindend werken vanuit een integrale kijk impliceert voor het forensisch welzijnswerk stilstaan bij zowel de dader-, de slachtoffer- als de samenlevingsdimensie én bij de onderlinge verhoudingen ertussen. Mensen

1 Het forensisch welzijnswerk in Vlaanderen bestaat uit de werkingen Slachtofferhulp en Justitieel Welzijnswerk binnen de regionale Centra voor Algemeen Welzijnswerk. In Dendermonde vormen beide werkingen samen de Forensische Unit.